

Könyvszemle

Olvasónapló

Az ezeréves államiság több éven át elhúzódó évfordulója számos történeti összefoglalás elkészítésére adott alkalmat. Ilyen az Osiris-nál megjelent *Millenniumi magyar történet*. Magyarország története a honfoglalástól napjainkig, Tóth István György szerkesztésében. A tekintélyes kötet érdemben a mai történeész középnemzedék kutatóit sorakoztatja fel, határpontként az egyik oldalon a sajnos nagyon korán elhunyt Engel Pállal mint az idősebb és Zsoldos Attilával, mint a fiatal nemzedék képviselőjével. A szöveg jórészt azonos a Pannon Enciklopédia korábbi kötetekben megjelenttel, hisz a szerzők is azonosak. Itt azonban mindenesetre egy kötetben található meg az egész magyar történelmet, tizenhárom kronológiai fejezetben.

Az újabb korok iránti fokozottabb érdeklődés és a történeti teljesség közti, vitatható arányokat a kötet nagyon rokonszenvesen úgy oldja meg, hogy mintegy fele tárgyalja a 18. sz. végéig terjedő korszakot, az utóbbi két évszázadnak jut aztán a második, valamivel nagyobb rész. A fejezetek beosztása a hagyományos, korszakok szerinti, ilyen szintézis esetében nem is volna helyes ettől eltérni. Az egyetlen, nem lényegtelen változtatás, hogy az 1790-től az 1848-as forradalomig tartó időszakot egy fejezet tárgyalja *A nemzeti ébredés kora* címmel. Ezzel az újítással teljes mértékben egyetértünk, hisz érdemben valóban egybefüggő korszakról van szó.

Nemcsak a beosztás hagyományos, hanem az ilyen összefoglalásoknak az a jellegzetessége is, hogy alapjában véve a köz-történeti eseménysorozatot adják vissza,

nagyobb korszakok esetében a gazdasági és a társadalmi állapotokat, a legújabb korban akár már a hétköznapokat is tárgyaló alfejezetekkel. Ugyancsak az ilyen fejezeteknél találhatóak a művelődésre vonatkozó alfejezetek, ezek persze többnyire inkább csak a legfontosabb adatok felsorolásai.

A kötet nagy előnye, hogy az utóbbi évtizedekben a szakmában vitatott kérdéseket is felvetik, nemegyszer pedig az eddigitől eltérő értékeléseket is adnak a szerzők. Semmitmondó tartalmi ismertetés helyett néhány ilyen mozzanatra hívjuk fel a figyelmet. Mindjárt a bevezető fejezetben Engel Pál nem zárkózik el teljesen a „kettős honfoglalás” problematikájától, mint eddig a szakma általában, felvázolja a kérdést, és arra utal, hogy kellő forrásanyag híján a kérdés nem érett meg érdemi vitára. Az államalapítás előtti század vonatkozásában a törzsi államok meglétét állapítja meg. A tatárjárás veszteségét józanul a lakosság 15-20 %-ában valószínűsíti, ez 3-400 ezer főnyi veszteséget jelent. Buda 1541-es török megszállásánál kimondja, hogy a vár megnyitása a törökök parancsára történt, nem valamiféle török csel volt. A sokakat felháborító 1664-es vasvári békét a spanyol örökösödési háborúra való felkészüléssel magyarázza. XIV. Lajos francia király 1688-as szembefordulása a Habsburgokkal sokba került Magyarországnak, viszont az 1711-es szatmári béke a lehető legjobb kompromisszum volt. A 18. században a magyar gazdaságot a kormányzat nem különböztette meg hátrányosan, a mezőgazdasági kivitelt éppenséggel támogatta.

A 19-20. század vonatkozásában mintha a kötet inkább ragaszkodna az utóbbi évti-

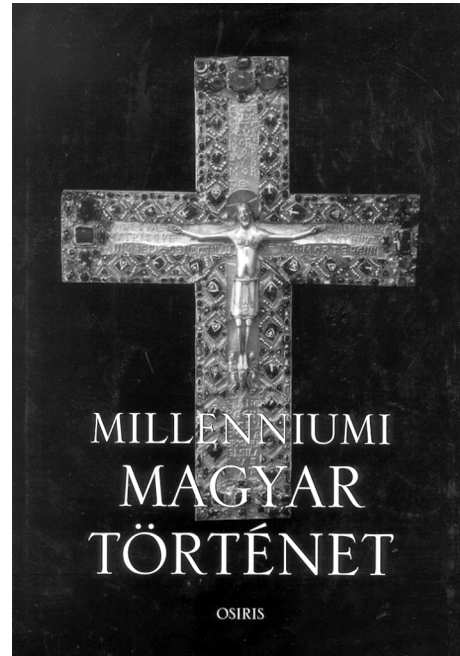
zedek megszokott megállapításaihoz, amikor 1848 kapcsán horvát mozgalmáról és délvidéki szerb lázadásról beszél. Viszont zseniális a megfogalmazás, hogy az 1849-es trónfosztást nem annyira az országgyűlés, mint egy népgyűlés mondta ki. Nagyon okos az a megállapítás, hogy az 1867-es kiegyezés értékelése eldönthetetlen. Az az állítás viszont, hogy a dualizmus-kori nemzetiségi politika kivételes volt a korabeli Európában, önmagában, összehasonlítások nélkül nem meggyőző, inkább a pártállami értékelést idézi fel. A 20. század vonatkozásában a kötet nagyjából az utóbbi években kialakult közmegegyezést összegzi. Igen figyelemreméltó az a megfogalmazása, hogy Kádár János regnálása utolsó évtizedében nem a hatalmat akarta erősíteni, hanem a társadalmat gyengíteni.

Apró hiányosságokra rá lehet mutatni, ha a recenzens nagyon kritikus igyekszik lenni (pl. Liszt és Bartók közt Erkel Ferencről nem esik szó). A Bach-korszak értékelésénél nem ártott volna említeni, hogy ez a modernizálás bizonyos elemeit is magával hozta, hivatalnokai legalább felerészben magyarok voltak. Nincs szó arról, hogy 1944-ben Debrecen a megújulás székhelyéül Molotov ajánlotta. Az ilyen jellegű megjegyzések vagy olykor pontatlan névírások csak a munka epidermiszét érintik.

A terjedelmes Függelékben Zsoldos Attila a koronázási jelvények és a szentkorona-tan problémáiról ad világos áttekintést. Jó a Kocsis Gabriella által összeállított kronológia (talán két dátummal bővítenénk) és bibliográfia. Ez utóbbi fő jellemzője, hogy szinte kizárólag magyar nyelvű szakirodalmat közöl – zömmel az egyes fejezetek szerint – és az utóbbi néhány évtizedben megjelent munkákat.

A recenzensnek már csak egy megjegyzése marad. A magyarországi nemzetiségek kérdése néhány mondat erejéig sokszor előfordul az 1918 előtti fejezetekben. Egészé-

ben mégis az az olvasó benyomása, hogy Magyarország a kezdetektől a magyarok országa volt. Minthogy hamarosan már száz éve lesz Trianonnak, hogy ez a látásmód, amely egyébként megfelel a mai köztudatnak, talán indokolt.

(Millenniumi magyar történet. Magyarország története a honfoglalástól napjainkig. Szerk. Tóth István György. Osiris, Budapest, 2001, 720 o.)

Ugyancsak a millennium jegyében tartott a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem ünnepi tudományos ülészakot 2000. november 23–24-én. Ebből az alkalomból az egyetem mindhárom karának oktatói előadásokkal léptek fel. Ebből az anyagból szerkesztette meg két történészprofesszor, Gergely Jenő és Izsák Lajos a kötetet. Ők írták a rövid előszót, amely a magyar történelem peripetáit vázolja fel. Klinghammer István rektor megnyitó beszédében nem tagadja meg geográfus voltát, és Magyarország euró-

pai elhelyezkedésének elnevezését elemzi (Közép-Európa, újabban Kelet-Közép-Európa).

A számos előadás zömét szekciókban hallgathatták az érdeklődők. A plenáris nyitóülésen Szabad György a polgári átalakulás reformkori és 1848-as megalapozásában a döntő mozzanatnak a jobbágyfelszabadítást tekinti. A polgári átalakuláson nem lehet számon kérni valamiféle földosztást. Az alkotmányjogász Kukorelli István a hagyomány és a modernizáció kapcsolatát vizsgálja a magyar alkotmányfejlődésben, a sorozatos rendszerváltozások eredményeként, és a további teendőket is felvázolja. Kósa László az időmérés példáján mutatja be a magyarországi civilizációs változásokat a 18. sz. végétől a 20. sz. elejéig, a kezdő időpont táján válik általánossá a ciklikus év helyében a lineáris időszámítás. A zónaidőt az Osztrák-Magyar Monarchia Németországgal és Olaszországgal egy időben fogadta el, jóval korábban, mint pl. Franciaország. A fizikus *Nagy Károly* utal a bevett felfogásra, hogy a 20. sz. a fizika százada, ezt a kvantumelmélet, a relativitás-elmélet és az atomelmélet kidolgozásával támasztja alá. Kovács Sándor Iván nyilván utólag kibővített előadásban részletesen tárgyalja a magyar szépirodalom állásfoglalását a Dunáról és a Tiszáról, mint a magyar történelem fontos tényezőiről.

A történelmi szekcióban Székely György a magyar államalapítás nyugati és keleti összetevőit vizsgálta, a közép-európai mozzanatot hangsúlyozva. Kubinyi András Budát mutatta be mint a késő középkori magyar fővárost, az itt zajló ünnepekkel. R. Várkonyi Ágnes az oszmán korszakban vizsgálja a magyar államiság tudatát, ez Erdélyben is élt, nemcsak a királyi Magyarországon. Hangsúlyozza, hogy Erdély nem „Szolimán szultán találmánya”. Pölöskei Ferenc kimutatja, hogy a millenniumi ünnepek idején a századfordulón létező magyarországi intézmények 1918/19 után is erősen hatottak.

Salamon Konrád 1917 tavaszától vizsgálja a forradalmak korát, előzményeikkel együtt, elítéli a féktelen kommunista előretörést, és úgy látja, 1919 őszétől szerény növekedés indult meg az államban. Izsák Lajos az 1944/45-ös és az 1947/49-es fordulatot elemzi, utal arra, hogy az 1949-es teljes fordulatot, az egy-pártrendszert még 1948-ban sem tervezték.

A jog és társadalom szekcióban Mezey Barna a magyar jogfejlődésnél az ősi elemek bizonytalanságát hangoztatja, azután a szokásjog hosszú uralmát. A kodifikáció, mint Európában általában, a 15. sz. végén indult meg. A polgári jog a fejlődés folytonosságát emeli ki. A modernizáció több évtizedes folyamat volt, amely már a neoabszolutizmus idején elkezdődött. A dualizmus kora hozta meg a szisztematikus jogalkotást. A jog a 20. században aljas célokat is szolgálhatott. Fűrész Klára az 1949-es alkotmány 1989-es módosítását, az ekkor létrehozott intézményeket ismerteti, hangsúlyozva, hogy egy gyökeresen új alkotmány még nem készült el. Kisfaludi András a társaságok, elsősorban a részvénytársaságok állami szabályozásának európai folyamatát is bemutatja. A magyar jogalkotás itt késésben volt; mire létrejött, az állami beavatkozás már európaszerűen eltűnt. Rácz Lajos a feudalizmus idején vizsgálja az állam és az egyház kapcsolatait. A korai szakaszban a területi kibontakozás párhuzamosan ment, a vármegye és a főesperesség területileg azonos volt. A későbbiekben túlságosan megerősödött az összefonódás a katolikus egyházzal. Szilágyi Péter a magyar jogfilozófiát a természetjogtan és a jogpozitivizmus között, mintegy középpont helyezi el, ez ma is a korszerű felfogás. Az előzményeket Werbőczytől kell számítani. Schlett István azt a kérdést, hogy milyen kép alakult ki a 20. századi magyar történelemről a politikai gondolkodásban, úgy látja, hogy a dicsőséges vagy szegényletes minősítés váltakozik, az úttévesztés Szekfűnél, Németh Lászlónál és Bibónál egyaránt előkerült. A magyar politi-

kai gondolkodás historizáló módszerét sokan elítélik, holott erről nem lehet lemondani.

A természettudományi szekcióban Beniczúr András a kommunikáció fejlődését és korunk információs forradalmát matematikai képletekbe foglalja. Császár Ákos a 20. századi magyar matematikusok munkásságát elemzi a matematika szakágai szerint. Fodor Zoltán a világ eredetével kapcsolatban (ősrobbanás) veti fel a kérdést, hogy az anyag és az antianyag aránya hogyan alakult, az anyag fölénye vagy hamarosan az ősrobbanás után jött létre, vagy a világegyetem későbbi tágulásának következménye. Gergely János az immunológia egyetemes fejlődését mutatja be a feketehimlő elleni oltás feltalálásától. Az 50-es években indult meg a fejlődés második korszaka, a jövőben az autoimmun betegségek gyógyítása várható. Klinghammer István a magyar térképészet fejlődését az egyetemes fejlődésbe illeszti. Medzihradský Kálmán *A századforduló szerves kémiája* címmel elsörendűen a gyógyszerkutatók történetét ismerteti. Meskó Attila a magyar geofizika eredményeit sorolja fel Eötvös torziós ingájától kezdve. (A két világháború közt már 1814 térkép készült.)

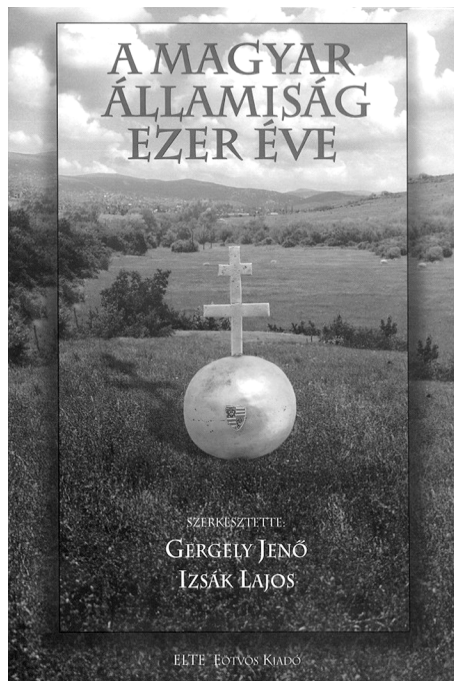
A kultúra és művelődés szekcióban Bácskai Vera kimutatja, hogy a polgárosodás a 18-19. században sokáig csak partikuláris, városi identitásra vezetett, a régi rendi polgárság létszáma a 19. sz. derekáig csökkent. Gergely Jenő egyértelművé teszi, hogy a 19-20. században Magyarországon a felekezethez való tartozás sok esetben etnikai hovatartozást is jelentett. A felekezetek urbanizáltságának foka eltérő volt, első helyen az izraeliták álltak. A „nemzeti” egyházak szerepe a nemzeti fejlődésben egyértelmű. Paládi-Kovács Attila az anyagi kultúrát a tárgyinal szélesebb kategóriának látja. A tárgy történet eredményeit a rokon finn-ugor népeknél és a környező népeknél is számba veszi. A vizsgálatban a formai kritériumokat eltűzöttaknak tartja. Szógi László a magyar egyetemj-

rás fő kérdéseit veszi elő: e nélkül nem lett volna magyar művelődés. A korai újkorban a legtöbben a bécsi egyetemre jártak, annyian, mint az összes protestáns egyetemre együttvéve. A külföldön tanulók 71 %-a tudományegyetemeket látogatott, 39,5 % teológiát hallgatott, 7,58 % agrár-, 7,23 % jogi érdeklődésű volt. Tallián Tibor az opera magyar irodalmi visszhangját tárgyalva arra utal, hogy bár Petőfi még ellenezte, Ambrus Zoltánnál vagy Krúdy-nál már pozitív az értékelés. Számos, a témával kapcsolatos szépirodalmi utalást mutat be.

Az utolsó, irodalmi és nyelvészeti szekcióban Bíró Ferenc Szt. István alakját keresi a 18. századi magyar irodalomban. Úgy látja, a szekularizálódás miatt ez nem jó téma volt, az udvarnak és a konzervatív rendeknek volt fontos. Minthogy az általános érdeklődés ekkor az államtól a nemzet (vagyis a nyelv) felé fordult, az államalapítás helyett a honfoglalás került az előtérbe. Ez is mutatja a kor bizonytalankodását az állam és a nemzet fogalmával kapcsolatban. Rónay László a 20. századi katolikus irodalomelmélet kezdeteit Prohászka Ottokárnál találja meg. A Sík Sándor által is képviselt, szorosabban egyházi kötöttségű irodalom helyett ma Babits Mihály műve az irányadó. Tarján Tamás Spiró György drámaírói munkásságában egykori tanárai és iskolái ihletését keresi. Szathmári István a magyar nyelv nemzetfenntartó szerepét igazolja: az északkeleti nyelvjárás alapján hamar kialakult az irodalmi nyelvi norma, a magyar nyelvű szépirodalom pedig páratlan értékű termést hozott. A nyelvfejlődés módja manapság is az idegen szókészlet átvétele, a szóképzés (sokszor rövidülés formájában), de a szleng szerepe is növekvőben van. Fábíán Pál a magyar helyesírás kezdeteit Kniezsa nyomán a kancelláriai gyakorlatban, tehát állami behatásban látja. Nagy szerepe volt megalapítása után az Akadémiának. A 20. században a nyelv gyors fejlődése miatt 20-30 évenként kell megújítani a he-

lyesírást. Domokos Péter az ezer év előtti korszakra is kitér, felveti, hogy a kereszténységre való áttérés hosszas folyamat volt, a pogány korszak maradványai mindmáig megtalálhatók, ahogy azt Erdélyi Zsuzsa gyűjtései mutatják. A finnek a lutheri reformáció révén váltak keresztényekké, az Ural környéki kis népeket a 18. századtól érintette meg az ortodoxia. E kis népek jövője bizonytalan (van, amelyik csak tíz főből áll).

Az ülészak előadásai változó jellegűek, hol átfogóak, hol részletekre világítanak rá. Az egyetem oktatóinak széles spektrumát felhasználva számos alapvető kérdést mutatnak be az ország történetéből és mai helyzetéből. A kötetnek van angol és német nyelvű tartalomjegyzéke, meggondolandó volna mégis az egész kötet angol, esetleg német nyelven való megjelentetése.

(A magyar államiság ezer éve. Kultúra és tudomány a magyar államiság ezer évében. Szerk. Gergely Jenő, Izsák Lajos. ELTE Eötvös Kiadó, Bp., 2001, 544 o.)

Ebben a rovatban ritkán ismertetünk idegen nyelven megjelent magyar munkákat, de a most következővel kivételt kell tenni. Az állam millenniuma alkalmából jelent meg az érettebb fiatal nemzedékhez tartozó Zsoldos Attila szerkesztésében egy kötet Szent Istvánról és az általa létrehozott új európai királyságról. Csukovits Enikő bevezetője a köztörténeti előzményeket vázolja fel, és utal arra, hogy Magyarország az egyetlen az ekkor alakuló államok sorában, amely meg tudta tartani önállóságát a német-római birodalommal szemben. Kristó Gyula a pontos és hiteles élettörténetet veszi számba, és hangsúlyozza, hogy nyugati mintájú országot hozott létre, bár különálló törzsi területek ekkor még léteztek. Makk Ferenc külpolitikájának az állandó német és bizánci fenyegetés közepette kialakult fő vonalait elemzi. A fiatal nemzedéket képviselő Thoroczkay Gábor elmélyült forráskritikával állapítja meg a püspökségek alapításának sorrendjét: az első Veszprém, azután Győr, még a koronázás előtt az esztergomi érsekség, az erdélyi azért nem városról kapta nevét, mert székhelye, Gyula csak a 11. sz. második felében jött létre. Kalocsa 1001 után nem sokkal, Pécs 1009-ben jött létre és kb. ugyanekkor Eger és Csanád. Vácot talán Ottó király alapította, Bihart I. András. Ahol lehet, az első püspököket is felsorolja a szerző. Solymosi László a szabadokat és a szolgákat mutatja be a társadalom két alaprétegeként, a szolga magyar neve szláv származású. A szolga felszabadítható, a szabad elvesztheti ezt a státusát, ez a gyakoribb eset. Zsoldos Attila szélesebben vizsgálja a korabeli társadalmat. A törzsi korszakból származó klánok ekkor felbomlanak. A szolga is embernek számít, az ókortól eltérően. A szabadok vérdíja azonos, tehát elvben helyzetük is az, mégis vannak már különböző rétegek, az ispánok, a külföldről származó jövevények, a régi arisztokrácia, középosztálybelinek számíthatók a milesek, tehát a katonáskodó elem, alul vannak a vul-

garis kategóriába sorolhatók. A 11. sz. végére a felső réteg általános elnevezésévé a nobiles válik, a szolgákon belül is megindul valamelyes rétegződés. Veszprémi László a szentkorona mellett a királyi kincstárba tartozó egyéb tárgyakat is elemzi, ezek a lándzsa, a jogar, a palást, a Prágában lévő viking kard és a Bécsben őrzött magyar szablya. A korona mai alakjában mintegy 1600 óta ismert biztosan. Az alsó, bizánci korona I. Géza idejéből származik, a felső, ún. latin korona eredete bizonytalan. A kettőt talán III. Béla idején egyesítették. III. László pecsétjén szerepel először zárt korona (a koronázási paláston még nyitott). A 13. sz. közepén kezdték a koronát szentnek nevezni, utána alakul ki fokozatosan a 20. századig élő szentkoronatan. Gerics József a korai politikai gondolkodás jeleként mutatja be az egyházszerkezést mint a német-római birodalomtól való függetlenség jelét, az ország Szűz Máriának történő felajánlásában pedig a pápától való függetlenedés jelét látja. Ladányi Erzsébet Esztergomot és Székesfehérvárt veti össze, egyiknek sincs kiváltságlevele, mert királyi székhelyek lévén jogi személyiségük volt. Esztergom idővel egyházi székhellyé alakul át. Az utolsó, leghosszabb tanulmányban Tringli István Szent István szabadságait, a

szent királyok szabadságait és a szent királyok örökségét mutatja be a hagyományban a középkor végéig. Az egyház, a nemesek, a várjobbágyok, az udvarnokok bizonyos csoportjai egyaránt igyekeztek minden szabadságot István rendelkezésére visszavezetni. Az egyházi jogállás világos, a nemesi kiváltságokat sehol sem pontosították a középkor során. Idővel a szent királyok fogalma általánosabbá vált, de valójában a régi királyokat is értették alatta (a latinban a *divus* jelzőt használták, hogy a kanonizált szentektől megkülönböztessék őket).

A kötet korábban magyarul megjelent tanulmányok átdolgozása a külföldi olvasó számára. Ezért kell nagy örömmel üdvözölni ezt a kiadványt, hiszen sok év óta nincs idegen nyelvű magyar történész szakfolyóirat, és az idegen nyelvű kiadványok is nagyon ritkák.

(Saint Stephen and His Country. A New-born Kingdom in Central Europe: Hungary. Essays on Saint Stephen and His Age. Ed. by Attila Zsoldos. Lucidus, Budapest 2001, 183 o.)

Niederhauser Emil

az MTA rendes tagja, egy. tan. (ELTE)

Környezet- és természetvédelmi lexikon I-II.

Főszerkesztő: Láng István

Kivételesen értékes és hasznos kiadvánnyal gyarapodott a hazai környezet- és természetvédelem. A Láng István által összefogott szerkesztő és szervezőgárda (csaknem 300 közreműködő!) gyors, mégis többnyire igen alapos munkája nyomán 2002 tavaszán megjelent a kétkötetes *Környezet- és természetvédelmi lexikon*.

1993-ban került a könyvpiacon a némi képp szűkebb témakörű korábbi *Környezet-*

védelmi lexikon. Az új kiadás az Európai Unió releváns szókincsének beépítése mellett a környezetgazdálkodás és különösen a biodiverzitás védelme témakörökkel bővült. Valóban, hacsak felületesen is belenézünk a két vastag kötet bármelyikébe, vagy akár csak a fedőlapokra, szembeűnő, milyen gazdagon, szép fotókkal illusztrálták a védett állat- és növényfajokkal, természeti tájakkal, védett természeti objektumokkal kapcsolatos címszavakat. Mindez egyszerre dicséri a szerkesztők, a szócikkek szerzői, a fotósok és a nyomdatechnika szakértőinek munkáját. Jogos tehát az új kiadás címének bővítése: *Környezet- és természetvédelmi lexikon*.

A lexikon első kiadása 8000 címszót tartalmazott. A bővített változatot először 50 %-os gyarapítással, 12 ezer címszóval írták meg, majd kényszerítő körülmények miatt 9600-ra kellett redukálni. Az online változatban azonban a teljes anyag elérhető lesz.

A lexikon első, majd a mostani második kiadásának érdekes és tanulságos történetéről Láng István a *Természet Világa* 2002/5 számában számolt be. Itt olvasható a szerkesztőbizottság célja is az új kiadás megszervezésében: *Az volt a célunk, hogy olyan Környezet- és természetvédelmi lexikont készítsünk, amelyet sikerrel hasznosíthatnak mindennapi életükben a tanárok, a tanítók az oktatás valamennyi szintjén, a közművelődési szakemberek, a közigazgatási és önkormányzati szakemberek és a falugazdászok, a média képviselői, a középiskolás diákok és egyetemi hallgatók, a vállalkozások közép- és felsőszintű vezetői, az érdeklődő társadalmi csoportok a szakemberek széles köre, elsősorban a rokon területek vonatkozásában, továbbá mindenki, akinek fontos a környezet és természet védelme.* Jó lenne remélni, hogy ez minden gondolkodó embert jelent!

E cél megvalósításának megítélése természetesen hosszabb időt igényel. A lexikon gazdag szócikkanyaga, s a közreműködők elismert kompetenciája azonban előre valószínűsíti a sikert. A majdnem tízezer címszó széles spektrumban öleli fel a természet- és műszaki tudományok kapcsolódó fogalmait. Foglalkozik a témakör jogi, szervezeti, gazdasági, technológiai vonatkozásaival is. Külön értéke, hogy – a második kötet végén, mintegy függeléként – részletes információt kapunk a hazai és nemzetközi környezet- és természetvédelmi szervezetekről, kiadványokról s ezek elérhetőségéről. Megtudhatjuk, hogy hazánkban hol, milyen szinten folyik környezetvédelmi képzés. A hazai védett és fokozottan védett állat- és növényfajok listája is adva van, sőt, még az Európai

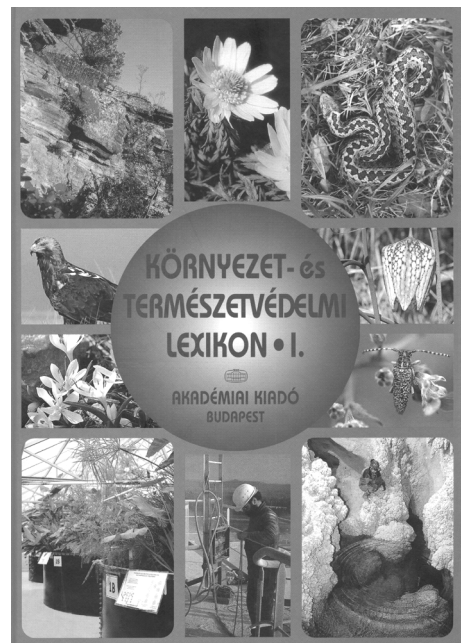
Unió ilyen fajait is megtaláljuk külön táblázatban. Kár, hogy a fajok a magyar nevük szerint vannak ábécé-sorrendben felsorolva, ami azért is nehézkes, mert a magyarban ez a nemzetségen belüli specifikumra szokott utalni. Például az erdei ciklámen nyolc másik erdei virág mellett keresendő. Olyan ez, mintha a személynévjegyzékben a keresztnévnek és nem a vezetéknevnek volna csoportosítási elsőbbsége. Tovább nehezíti a dolgot, hogy a nálunk nem élő fajoknak olykor nincs is magyar nevük, így ezek az ábécé végén szerepelnek. Latin tudományos néven valamit visszakeresni így eléggé reménytelen feladat.

Mindezzel együtt bátran mondható, hogy a *Környezet- és természetvédelmi lexikon* hasznos és fontos forrás lesz problémáink kezeléséhez, s a fenntartható, emberhez méltó környezetünk kereséséhez.

(*Környezet- és természetvédelmi lexikon, Akadémiai, Bp. 2002. I. 564 o. – II. 588 o.*)

Vida Gábor

az MTA rendes tagja

Kommunikáció és demokrácia

*Mobil információs társadalom –
A 21. századi kommunikáció új
útjai*

Szerkesztette: *Nyíri Kristóf*

2001. szeptember 11-e óta ismét nyilvánvalóvá vált, hogy a gyors kommunikáció a demokráciaellenes erőknek is eszközévé válhat. Nemcsak a „kizsákmányolók” válnak láthatatlanná, mint Nyíri Kristóf hangsúlyozza, hanem a nyugati civilizáció és a demokrácia ellenségei is. A legjobb kommunikációs eszközök birtoklása a történelem folyamán stratégiai előnyt jelentett, a háborúk mindig a kommunikáció küzdelmei is voltak. A kommunikációs eszközök hatékonysága a nyilak, ágyúk és bombák erejével, számával és jelentőségével vette föl a versenyt, ha nem is pótolhatta ezeket. Úgy tűnt, hogy a második világháború után az európai és az észak-amerikai emberiség számára egy új, „melegháborúktól” mentes korszak kezdődött. Az 1945 utáni új idő talán úgy vonul be a történelembe, mint amikor az emberiség főlhagyott a technika fejlesztésének elsőrendű hadi orientációjával. Az új korszak a nagy üzlet és a nagy technológiák ideje, amikor is a tudomány eredményei a humanitás klasszikus és modernizált eszméivel összefogásban egy jobb, emberibb világ létrehozását szolgálják. Az Amerikában „föltalált” *big business* „kedves szörnyként” – hogy Santayana szavait használjuk – egyre nagyobb területeket, egyre több országot „kebelezett be”, és az eredménye mindeztideig az egyes emberek életszínvonalának emelkedése, a demokrácia terjedése. Kérdés, hogy ez mindig így lesz-e, de kétségtelen, hogy az emberiségnek most először van lehetősége arra, hogy hosszú távon békét, jólétet és demokráciát teremtsen e bolygón.

Ezt az optimizmust sugározzák a Nyíri Kristóf által kiadott könyvek, amelyek igazolni látszanak azt a Dewey által fölállított tézist, hogy a demokráciának, ha ténylegesen demokrácia, minden javára válik – következésképpen a mobil kommunikáció is, sőt, ez különösen. A könyvek mintegy kimondatlanul sugallják az alaptételeket, hogy a mobil kommunikáció újfajta, jobb, ha nem túlzás a szó, boldogabb társadalmi jövőt formál, továbbá, hogy a kommunikáció és a kommunikációs technikák fejlődése önmagában nem jó, hanem fölhasználható jó célokra – mint ahogy rosszakra is. A jó cél a családok, a barátok szorosabb összekapcsolása, a civil társadalom erősítése, a társadalmi-politikai esélyegyenlőség növelése, a demokratikus jogrend védelme és a legkülönfélébb módokon létező elnyomó struktúrák feltárása és megszüntetése lehet, továbbá, újabban, a demokráciák védelme a nemzetközivé előlépett terrorizmussal szemben.

Reménykeltőnek tűnhet, hogy a kommunikáció jelenlegi teljes decentralizálódása és individualizálódása, a közösségek növekvő rugalmassága és mozgékonyasága lehetetlenné teheti, hogy a társadalom feletti uralmat olyan átfogó, egész társadalmakat behálózó, fenyegető terrorisztikus hatalmak vegyék át, mint a most fellépő nemzetközi terroristák vagy a múlt század első felében a bolsevikok. Ehhez azonban lehetséges, hogy Castell javaslatának megfelelően újra fel kell találnunk a demokráciát, a „helyek ellenhatalmát”.

A mobilitásból eredő decentralizálás vezethet a nyugati világban jó kétszáz éve tartó politikai demokratizációs folyamat felgyorsításához, aminek vannak biztató jelei, de természetesen vezethet bizonyos lokális hatalmi-elnyomó struktúrák létrehozásához is. A kommunikáció felgyorsított individualizációja segíthet abban is, hogy gyorsabban intézzük ügyeinket, ám növelheti a „közegszennyezettséget”, a mindennapok zajszint-

jét, ami olyan publikus tereken, mint a vonat vagy autóbusz nem kívánt hatásokkal jár.

A *Mobil információs társadalom* (a továbbiakban *Mobil*) és *A 21. századi kommunikáció új útjai* (a továbbiakban *A 21. sz.*) egymásra következő kötetek, interdiszciplináris cikkgyűjtemények, amelyek a *Westel Magyarországtámogatásával* létrejött és Nyíri Kristóf akadémikus által az MTA Filozófiai Kutatóintézetében vezetett kutatási program eddigi, konferenciákon is bemutatott eredményeit foglalja össze. Aligha lehet túlértékelni ezt a nemzetközi összehasonlításban úttörő vállalkozást, amelyben a „Nagy Tudomány” és a „Nagy Üzlet” egymással szövetségre lépve próbálják föltárni, magyarázni és értékelni azokat a változásokat, amelyeket az új kommunikációs formák (mobiltelefon, internet stb.) az egyén, a társadalom, a politika számára jelenthetnek.

Mindkét tanulmánykötet Nyíri Kristóf bevezetőjével indul, azt a jövőbe vetett hitet közvetítve, hogy a „mobil multimediális interaktív kommunikáció” kulturális és tudományos gazdagodáshoz vezet, s az egyént is szorosabban hozzákapcsolja környezetéhez, nem alávettettként, hanem mint olyant, aki folyamatos, egyenrangú interakcióban van azzal. Az új kommunikációs technológiáknak ugyan nincs meg az a hatékonyságuk, mint a személyes találkozásoknak (*Mobil*8.), ám a korábbiaknál több személyes kommunikációt hozhatnak létre. A kötetekben mindvégig problematikus marad a Nyíri Kristóf által fölvetett információ – tudás – bölcsesség viszonya tekintettel arra, hogy a „bölcsesség” kiszorult a filozófiái (*bölcséleti*) gondolkodás fő irányjaiból. Ferencz Sándor arra figyelmeztet, hogy az információözön veszélyeztetheti „tudásintegráló” képességünket, Sándor Klára szerint pedig az új telefon megkönnyítve az üzenetváltást, „könnyített” írásmódot terjeszt el. Rituper Tamás a mobiltelefonok közti írásos üzenet-

váltás (*chat a wapon*) szociológiai-antropológiai elemzésével arra a következtetésre jut, hogy e közlésfajta olyan új kapcsolatokat hoz létre, amelyek enélkül soha nem alakultak volna ki. Nyíri András a mobiltelefon képernyőjén egy új népművészet-fajta kialakulását véli felfedezni.

Pléh Csaba fölhívja a figyelmet az „olcsóvá vált lexikai tudással szemben” felértékelődő „készség” fogalmára, amelyet csak „interperszonálisan” lehet tanítani. Kiemeli: továbbra is szükség van a „tétéles tudásra”, mivel ezek nélkül képtelenek vagyunk strukturált készségek (pl. az orvosi operációs készség vagy diagnosztikai készség) kialakítására (*Mobil* 68-73.) Tétéleit Krajcsi Attilával és Kovács Kristóffal végzett empirikus kutatásokkal támasztja alá. Gedeon Péter szerint a mobiltelefon elterjedése révén fennáll a veszélye annak, hogy az egyszerű „telefonlót”, a „fogyasztót” az egyre rugalmasabb struktúrájú kereskedelem „elektronikus porázon” ránngatja (*Mobil* 16-17.). Benczik Vilmos a másodlagos szóbeliség elérézését diagnosztizálja, amely az írás által uralt kultúra elidegenítő hatása után visszahozhatja a közvetlen kommunikáció „meghitt közelségét”.

Nyíri Kristóf *Képjelentés és mobil kommunikáció* című tanulmányában azt a tézisét képviseli, hogy: „*az emberi gondolkodás eredendően nem szónyelvi formában, hanem lelki képek közegében zajlik*”. A képek ennél fogva alapvetőek, a szavak, a szöveg viszont csak másodlagos, innen válik értelmezhetővé a tanulmány mottójaként idézett Neurath kijelentés, amely szerint: „*a szavak elválasztanak, a képek összekötnek*”. Persze, idézhetnénk egy másik bécsit, Stefan Zweiget, aki viszont azt mondta, hogy a világ szolgáltatja ugyan a képeket, de az író adja hozzá a szöveget, és akkor annál az örökös vitánál tartanánk, hogy létezik-e egyik a másik nélkül, összeköt-e a kép szöveg nélkül. Nyíri plauzibilisen és a vonatkozó nemzetközi irodalmat szuverénül mozgatva érvel a

gondolkodás képi alapstruktúrája mellett, amivel ugyancsak föladja a leckét azoknak a mesterséges intelligencia-kutatóknak, akik az emberi gondolkodást alapszinten digitális vagy neurofiziológiai struktúrákra kívánják visszavezetni. Ugyanakkor tanulmánya végén elfogadni látszik azt a Gombrich által is képviselt kantianus tételt, amely szerint „képek és szavak újra meg újra egymás segítségére szorulhatnak”. E következtetése azért is hathat megnyugtatóan, mert ha megmaradt volna a képi fundamentalizmus mellett, akkor olyan kérdésekre kellene válaszokat kidolgoznia, hogy pl. el tudja-e gondolni, hogy az *itt* leírt szövegét vagy akár az általa kiadott két kötetet meg lehetne jeleníteni mindvégig képi és csak képi szinten.

Az új kommunikációs eszközök pszichológiai hatásáról írva Buda Béla pszichiáter a patológikus függőségi, narkotizáló hatásokat vizsgálja, rámutatva a terapeutikus lehetőségekre. Csépe Valéria szerint „*a mobil köldökszínör ... beépülőben van virtuális testképünkbe.*” (*Mobil*82.) Sükösd Miklós és L. László János empirikus vizsgálatainak eddigi eredménye, hogy a mobiltelefonok gyorsíthatják az ügyintézés és a közgyűlési képviselők gyors kommunikációja révén erősíthetik a demokratikus működéseket, másrészt hozzásegíthetnek a végrehajtó hatalom erősítéséhez és „bebetonozásához”, tehát a hatalomban privilegizáltak elszigetelődéséhez és elhatalmasodásához. Mester Béla szerint az új médiumok számára ki kell dolgozni a szűrés, a szerkesztés és a továbbítás etikáját és politikáját, míg Karácsony András a szabadsághoz és a szabadságjogokhoz való újfajta viszony lehetőségére hívja föl a figyelmet. Heller Mária szerint az új technikákkal az emberek könnyebben hozzáférnek a nekik szükséges társadalmi információkhoz és diskussziókhöz. Kondor Katalin arra a következtetésre jut, hogy a tudományos kutatás is felgyorsul, végső eredmé-

nyek helyett ezentúl hozzá kell szoknunk a közbülső eredményekhez.

Laki János és Palló Gábor megállapítják, hogy az új kommunikációs eszközök lehetővé teszik a tudomány helyhez kötöttségének lazítását, hogy ne csak az elit társaságok – mint a „Bostoni körút” – birtokolják az avantgard tudás tőkét. Az internetnek olyan lehetséges hatását jósolják, amely „*szétzilálhatja a tudomány egész eddigi rendszerét*”. Lehetséges persze, hogy földrajzi értelemben „*eltűnnek a centrum és periféria közötti különbségek*”, de a tényleg értékes tudás, az, ami most keletkezik, ennél fogva kimagasló piaci értékkel bír, továbbra is néhány tudósfejedelem kezében marad. Ahol az anyagi források, a tudomány és a befolyás forog kockán, ott az információk szűrését is meg fogják oldani. Fekete László „*személyközpontú, nyitott és sokszínű beszédkultúra létrejöttében*” reménykedik, Kiss Ulrich egy kommunikációs teológia lehetőségét elemzi írásában.

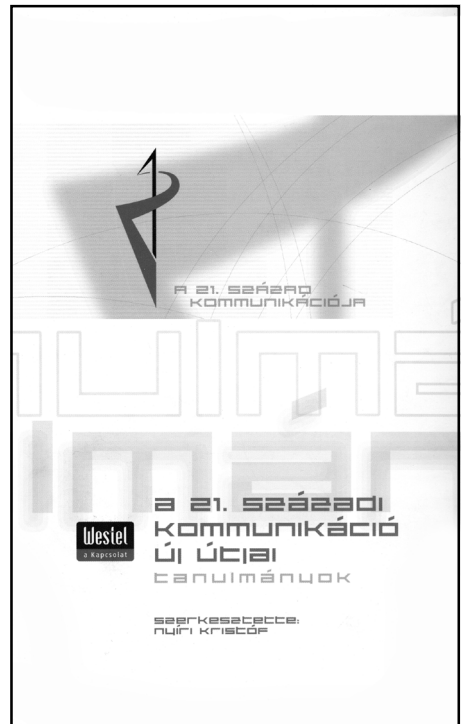
A Nyíri Kristóf által szerkesztett kötetek úttörő jellegűek. A hatalmas irodalmi tájékozottságot felvonultató, a hatásmező majd minden területét átfogó tanulmányok bátran ajánlhatók mind a kutató tudósoknak, mind tudománypolitikusoknak és tudománysszervezőknek. Egy dolgot azonban nem a találnak meg a kötetekben – legalábbis kidolgozott állapotban –, nevezetesen a hatalom és a befolyás évezredek kérdését. A történelemből láthatjuk, hogy bár minden új kommunikációs és technológiai eszköz kognitív, tudományos, gazdasági stb. átrendeződéseket hoz, a hatalom birtokosai átmentett vagy új eszközökkel, de mindig megtalálták annak a módját, hogy a valóban értékes hatalmat vagy az információkat visszatartsák, és hierarchikusan, hatalmuk erősítésére mozgassák és alkalmazzák. Az információk szűrésének és szűrt továbbadásának rendszere és a hozzá kapcsolódó hatalmi rendszerek együtt fejlődtek az információ előállításával és

átvitelével, ahogy az autók biztonsági rendszerei, ha lépéshátrányban is, együtt fejlődnek a tolvajlási módszerekkel. Valódi veszélyt az hozhat a demokráciákra, ha az információk felgyorsult közlekedésével, szűrésével olyan gazdagságok és hatalmak jönnek létre, amelyek a társadalom által ellenőrizhetetlenül növekedve azzal fenyegethetnek, hogy átvesszik a társadalom fölötti ellenőrzést. A mai demokratikus nyugati világban erre kellő fékek és egyensúlyok vannak beépítve, de:

1. e szabályozott, jogalkotó és jogérvényesítő procedúrákba beépített ellenerők még nem számolhatnak a jövőben kialakuló, ezért részben vagy teljesen ismeretlen, tehát ellenőrizhetetlenül felgyorsuló információforgalommal, ez következésképpen moderálhatatlan hatalmak kialakulásához vezethet;

2. a világban működő terrorisztikus erők éppen az évezred első évében mutatták be, hogy a nyugati demokratikus világ kommunikációs eszközeivel a modern időkben is megjelentethetik a legsötétebb prehisztórikus múlt féktelen kegyetlenségét, fanatizmusát és brutalitását.

Éppen az ilyen munkák segíthetnek bennünket abban, hogy elgondolkodjunk, tehát felkészüljünk az előttünk álló változásokra. Nyíri Kristóf kutatási projektje a 2002. május

24-25-én rendezett nemzetközi konferenciával nemzetközi mércével is megmértetett. (MTA Filozófiai Kutatóintézete – Westel Magyarország, Budapest, 2001. I. 145 o. - II. 294 o.)

Boros János

az MTA doktora, egy. tanár (Pécsi Tudományegyetem)

Táj és történelem Tanulmányok a történeti ökológia világából

*Szerkesztette: R. Várkonyi Ágnes.
A szerkesztő munkatársai: Tiba
Istvánné, Kincses Katalin Mária*

Friss, alig másfél évtizedes múltra visszatekintő tudományág a történeti ökológia (Environmental History), „*amely a természet és a társadalom évezredes*

együttélésének, kölcsönhatásának hosszú távú folyamait vizsgáló, a természettudományok és a társadalomtudományok eredményeit történetileg szintetizálva értelmező tudomány”.¹ 1986-ban a berni Nemzetközi Gazdaságtörténeti Kongresszuson fogadták el önálló diszciplínának, s Magyarországon az ELTE-n 1987-ben kezdték meg az oktatását. Hamar polgárjogot nyert, az 1998-ban megjelent tankönyv, más újonnan

¹ R. Várkonyi Ágnes: Történeti ökológia. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Bertényi Iván. Pannonica-Osiris, Bp, 1998. 51. (Böv. jav. kiadás:2001.)

alakuló segédtudományok között, már önálló fejezetet szentelt neki.

Természetesen ez a tudományos terület a hagyományos szakterületek (régészet, földrajz stb.) összefogása nélkül nem létezhet. Ezt az összefogást példazzák e szakág művelését célzó tanulmánykötetek, köztük az ismertetésünk tárgyául választott könyv.

A tanulmánygyűjtemény 18 szerzőjének írásai négy nagy fejezetbe csoportosíthatók. Az első tematikus egységbe a hazai erdeinkkel kapcsolatos írások kerültek. A második nagy fejezetet a vizek védelmével foglalkozó tanulmányok alkotják. A harmadik fejezet az *Ember és természet* címet viseli, míg az utolsó nagyobb egységben a módszertani dolgozatokat találja meg az olvasó.

Témaválasztásuk sokszínűsége ellenére a munka tanulmányai összefüggnek egymással. Összeköti őket az a tény, hogy egyik dolgozat szerzője sem hagyta figyelmen kívül (szóljon bár árvízvédelemről vagy reneszánsz udvarról) az erdőket, az erdőtakaró alakulásából fakadó ökológiai problémákat (igaz, ökológiai témájú munkában ez így természetes).

A 19 tanulmányból 11 (néhány csupán érintőlegesen) a 18. századot vizsgálja. Az érdeklődést megmagyarázhatja a kötet szerkesztője, *R. Várkonyi Ágnes* írása. A dolgozat átfogóan tárgyalja a korszak ökológiai kérdéseit. Azt a véleményét fogalmazza meg, hogy ebben a században bomlott meg a Kárpát-medence hagyományos természeti egyensúlya. Ebben az évszázadban a megduplázódó népesség igényeit még hagyományos módszerekkel fedezték. Elmaradt a mezőgazdasági technika forradalma, elmaradt az energiaváltás. A bányák, a lakosság energiaszükségletét az erdők biztosították. A faállomány csökkenése tisztító árvizeket vont maga után. A szerző vitába száll azzal a nézettel, amely szerint az Alföld pusztája jellege a török korszaknak a következménye (az emberi élet eltűnése, a pásztorkodás

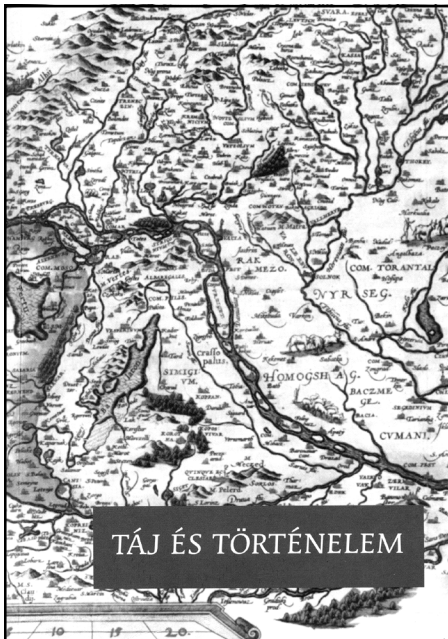
megerősödése befolyásolta a természet alakulását). Alföldünknek fátlan pusztasággá válását a 18. századi változások rovására írja.

Tonk Sándor arra keresi a választ, miképp vált a középkorban erdőkkel tarkított, tavakkal teletűzdelt Mezőség fátlan, kietlen tájjá, ahol a sok tó már csak emlékként él. Azt a sejtését fogalmazza meg, hogy a táj változása több más tényező mellett összefügghet a 17-18. századi etnikai váltással. A magyar népesség kipusztult, helyükre románok települtek, akik kiterjedt állattartást folytattak. Az erdők eltűnéséhez az erdei legeltetés járult hozzá.

A nagyarányú fakitermelés, az erdei legeltetés készítette Mária Teréziát, hogy 1769-ben erdőrendtartást adjon ki Magyarországnak számára. E rendelet előzményeit vizsgálja részletes forrásbázis és szakirodalmi ismeretek alapján Magyar Eszter. Az 1769-es rendelet előzménye, hogy a Habsburg-birodalom nyugati részén mind az uralkodóház, mind a nagybirtokosok szemében felértékelődött az erdő. Magyarországon a kamarai uradalmak jártak elől az erdővédelemben. A Kárpát-medence erdeivel foglalkozó többi írás (Bartha Dénes, Kincses Katalin, Oroszi Sándor) már hazai erdeink 19-20. századi sorsára is figyel.

Soós Kálmán Ung, Bereg, Zemplén és Szabolcs megyéknek azokat az erőfeszítéseit ismerteti, amelyekkel megkísérelték a 18. századi tiszai áradásokat megzabolázni. Deák Antal András Mikoviny Sámuel vízvédelmi tevékenységét vizsgálja (a Vág vidékén folyamszabályozás, a tatai mocsárvilág lecsapolása, a selmeci bányák számára víztározó rendszer létesítése).

E témakörhöz sorolható Rácz Lajosnak a Kárpát-medence kora-újkorai éghajlati változásairól készített dolgozata. Véleménye szerint a 16. század második felétől a 18. század végéig a nyarakat leszámítva a középkorhoz képest az éghajlat hűvösebbé vált, az évszakok pedig csapadékosabbak lettek. A 19.

század első felében csökkent a csapadék mennyisége, a nyarak szárazabbra fordultak.

Gellén Zsolt írása (A Rába védelmében) a 17. századba visz, bemutatva, miként felügyelték a végbeliek a rábai gázlókat. Kincses Katalin másik tanulmánya a soproni szegénygondozás 16-18. századi történelméről ad áttekintést. Surányi Dezső Lippay Calendariumának agroökológiai szemléletét mutatja be. Lippay műve azért is érdekes, mert nemcsak a 17. századnak, hanem a következő évszázadnak sokat olvasott könyvről van szó. Izsák Éva az urbanizáció tájalakító hatásáról értekezik. Példaként két budapesti területet, Pesthidegkútot és Józsefvárost választotta ki. Munkája ugyan a 18. századi kezdetekről sem feledkezik meg, elsősorban mégis a 19-20. század történetéről szól.

A 18. század mellett a középkor és a reneszánsz természet szemléletének egy-egy elemét világítja meg néhány írás. Bertényi Iván a címerábrákat veszi sorra. Azt kutatja, miként ábrázolták az állatokat. Általában a természetben előforduló formákat örökítet-

ték meg, ám van, amikor a festő nemigen ismerte állatalakját (pl. oroszlán). A címerképek bizonyos jellegzetes vonásokat (pl. a sas karma, csőre) gyakran eltúloztak.

Sz. Jónás Ilona a középkori gyümölcsös-kertekhez kötődő középkori felfogást mutatja be. Hangsúlyozza: a kor embere számára a kert mintegy az elveszett Édent jelentette. A gyümölcsösnek fontos szerep jutott a kolostorokban, hisz a szerzetesi étkezési szabályok megnövelték a veteményes és a gyümölcsös-kertek jelentőségét. A kert egyúttal a séta, a pihenés színtere. A kor világi irodalmában is fontos szerep jut a kertnek. Vigasságot rendeznek ott, a szerelem színtere. Erdősi Péter a reneszánsz természetkultuszáról ír.

Tanulságosak a régészeti tematikájú dolgozatok. Külön figyelmet érdemel Takács Károly tanulmánya (Árpád-kori csatornarendszerek kutatásáról). A fiatal régész a Győr megyei Tököz Árpád-kori csatornáiról ad áttekintést. Azt a véleményét fogalmazza meg, hogy az ásott árkok révén tudták eleink a vizeket szabályozni. Hasonló ásott árkok az Alföldön is léteztek. A tanulmányban megfogalmazott véleményt, hogy átgondolt, országos méretű vízgazdálkodás folyt az Árpád-korban, remélhetőleg újabb kutatásokkal sikerül megszilárdítani.

Pálóczi Horváth András a környezetregészet érdekében írt. Ez a régészeti ágazat azért fontos, mert segítségével egy-egy település hajdani életének az egészét tanulmányozhatjuk. Így az állatcsontok összegyűjtése mellett érdemes figyelni a hajdani rágcsálókra, a növényi magvakra. Nemcsak az egykori ember életmódja rekonstruálható így, hanem a hajdani növény- és állatvilág is feltérképezhető. Az alföldi Szentkirályon 160 növényfaj magját találták meg. Kiderült, a falu erdeje tölgyerdő volt.

Ugyancsak a Kárpát-medence vegetációtörténetének megismerését segíti elő a dendrokronológia, amelynek módszereivel Grynaeus András ismertet meg. Ez a kutatási

mód nem csupán az éghajlat változásainak vizsgálatát teszi lehetővé, hanem erdőgazdálkodási kérdések megválaszolását is. Például azt, honnan és mikor szállították építési helyére a fát. A régészek feltárták az ecsedi várhoz vezető dorongút egy szakaszát. A faanyag elemzéséből kiderült, ahol azok a fák nőttek, ott kiterjedt erdei legeltetés folyt.

Gulyás Pál – Viczián János: Magyar írók élete és munkái

Nagy – ez az egyik vagy tán a leggyakoribb családnevünk. Viszonylag kevés azonban a Nagy nevű írónk. A Ványi Ferenc szerkesztette Magyar irodalmi lexikonban (1926) csak 35, Benedek Marcell Irodalmi lexikonában (1927) 23 Nagy szerepel. Az ugyancsak Benedek Marcell szerkesztésében megjelent Magyar irodalmi lexikonban (1965) 61 Nagy kapott helyet. Péter László Új magyar irodalmi lexikonában (1994) s ennek újabb, CD változatában 86 Naggyal ismerkedhetünk meg. A Gulyás Pál – Viczián János-féle *Magyar írók élete és munkái* című sorozat (Argumentum Kiadó) ez év áprilisában forgalomba került XIX. kötete (N – Ö) 135 oldalon, 270 hasábon több mint ezer Nagy címszót tartalmaz.

Ez a hallatlan bőség jelzi a különbséget az említett lexikonok és a szóban forgó sorozat, vagyis az író fogalmának szűk és tág értelmezése között. Ebben a páratlanul gazdag életrajzgyűjteményben ugyanis nemcsak a jeles szépírók sorakoznak betűrendben, rövidebb-hosszabb ismertetőikkel, hanem a publikáló tudósok, szakírók, szerkesztők, fordítók, újságírók, alkalmi szerzők is, mindazok, akik – a hangyaszorgalmú gyűjtők látókörében – körülbelül az ötvenes évek végéig valahol, valamely sajtótermékben akárcsak egyszer is megjelentek. Kincseshánya, nélkülözhetetlen kalauz a közelmúlt időkben bűvarkodó kutatóknak.

A kötet írásai arról győzik meg az olvasót, szükség van a történeti ökológiára és művelésére, ugyanis a vizsgálatok múltunk mindennapjainak kérdéseire adhatnak választ. (*Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 370 o.*)

Draskóczy István
egy. docens (ELTE BTK)

A pályakép felrajzolása után a szellemi munkásság bemutatása következik mind a napilapokban és folyóiratokban, gyűjteményes kiadványokban (antológiákban, kalendáriumokban, tanulmánykötetekben) közölt kisebb írások, mind pedig az önálló kötetként napvilágot látott művek felsorolásával, megjelölve a lelőhelyet és a megjelenés időpontját. Egy-egy mű után a könyvismertetések, bírálatok adatai szerepelnek. Az álnevek és betűjegyek zárják a címszavakat, utalással arra, melyiket hol és mikor használta a szerző. S minden adatot a forrás közlése hitelesít.

Gulyás Pál (1881–1963) az Országos Széchényi Könyvtár főkönyvtárosa volt, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja. Nagyszabású művét, amelynek első hat kötete 1939 és 1944 között került ki a nyomdából, a magyar bibliográfia egyik legnagyobb alakjának, id. Szinnyei Józsefnek hasonló című, a 19-20. század fordulóján publikált tizennégy kötetes sorozata alapozta meg (ezt a jelentős művet 1980-1981-ben a Magyar Könyvkereskedők és Könyvterjesztők Egyesülete reprint kiadásban jelentette meg). Gulyás a második világháború után folytatni akarta munkáját, de lépten-nyomon akadályozták, s mondva-csinált okokra hivatkozva lehetetlenné tették újabb kötetek kiadását. Végredeletében a hatalmas adatgyűjteményt az MTA Könyvtárára hagyományozta.

1981-ben Viczián János, az MTA Könyvtárának munkatársa – a fatartalmú papiros öregedésére, porladására, a ceruzás feljegyzések fakulására hivatkozva – javaslatot tett a pótolhatatlan értékű anyag megmentésére

és kiadására. Kedvező légkörben vetette fel a gondolatot. A könyvtár – az Irodalomtudományi Intézettel és a Petőfi Irodalmi Múzeummal összefogva – programjába vette a kiadást, s a sajtó alá rendezéssel megbízta a javaslattevőt. 1990-től évente egy–három kötet kiadását tervezték, az I–VI. kötet után nyomásával párhuzamosan. Így is történt, 1995-ig évente átlag két kötet jelent meg, s a sorozat eljutott a XVII. kötetig.

Itt a folyamat sajnos megtorpant (nyilvánvalóan az ekkor bevezetett megszorító intézkedések következtében). Négy meddő év következett, majd 1999-ben mégis csak elkészült a XVIII. kötet. Megint három évnek kellett eltelnie, mire a fentiekben bemutatott XIX. kötet napjainkban a könyvesboltokba kerülhetett. Örvendetes tény, mindazonáltal képtelen helyzet, hogy egy ilyen fontos sorozat folytatása minduntalan kérdésessé váljék, az a veszély fenyegetse örökösen, hogy torzóban marad, ha nem

akad mecénás, aki alkalomadtán könyöradományként rászán némi pénzt. A nemzeti kulturális programok keretében külön fejezetet kellene szentelni a sorozatoknak, hogy az elkezdett munkákat ésszerű időhatáron belül tető alá lehessen hozni.

A *Magyar írók...* mindenesetre megérdemelné a folyamatos támogatást, hogy két-három éven belül befejeződjék. Még hét kötet vár kiadásra. Jelentősége rendkívüli. Kiegészíti és továbbfejleszti Szinnyei művét. Rengeteg olyan szerzőről ad tájékoztatást, akiről sehol másutt nem lehet még adatmorszákat sem találni. Korrigálja a felhasznált irodalomban talált hibákat, eligazít az azonos nevű szerzők megkülönböztetésében. Művelődéstörténeti forrás, sajtótörténeti adattár, bizvást mondhatjuk – Viczián Jánost idézve – a nemzeti önismeret egyik alapműve. (*Argumentum, Budapest, 2002. 492 o.*)

Nyárády Gábor

szerkesztő

